

BAŞARI VE BASTIRILMA

DAG NIKOLAUS HASSE

VakıfBank Kültür Yayınları: 0448
Felsefe: 044

BAŞARI VE BASTIRILMA
RÖNESANS'TA ARAPÇA BİLİMLER VE FELSEFE
DAG NIKOLAUS HASSE

Özgün Adı
Success and Suppression
Arabic Sciences And Philosophy
in The Renaissance

Türkçesi
Mehmet Zahit Tiryaki

Proje Editörü
M. Halit Çelikyön

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Kadir Filiz

Son Okuma
Büşranur Hazar

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13,
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2026
© Dag Nikolaus Hasse, 2016

ISBN 978-625-5848-69-7

*Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları
Ajansı aracılığı ile VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak
sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser
sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.*

Copyright © 2016 by President and Fellows of Harvard
College. Published by arrangement with Harvard
University Press

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0 212 412 1700
www.mega.com.tr - info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Şubat 2026

**BAŞARI
VE
BASTIRILMA**
**RÖNESANS'TA
ARAPÇA BİLİMLER VE FELSEFE**
DAG NIKOLAUS HASSE

TÜRKÇESİ
MEHMET ZAHİT TIRYAKİ

DAĞ NIKOLAUS HASSE

1969 Bremen doğumlu oryantalist ve felsefe tarihçisi. Araştırmaları İslam felsefesi ve doğa bilimi ile bunların Latin Avrupa'daki etkilerine yoğunlaşan 15. ve 16. yüzyıllarda felsefe, tıp ve astroloji üzerindeki bu etkinin zirvesini ve kademeli olarak sona ermesini incelediği *Success and Suppression: Arabic Sciences and Philosophy in the Renaissance* (2016) adlı kitabıyla tanınmaktadır. Hasse, iki düşünürle özellikle meşgul olmuştur: İbn Sinâ (Avicenna's 'De anima' in the Latin West, 2000) ve İbn Rüşd (Averroes). Würzburg araştırma ekibiyle birlikte, klasik İslam bilginlerinin ve onların Latince çevirmenlerinin kelime dağarcığını dijital bir sözlük olan *Arabic and Latin Glossary* (2009'dan bu yana) üzerinden erişilebilir hâle getirmektedir. Yönettiği *Ptolemaeus Arabus et Latinus* edisyon projesi, 2.-16. yüzyılların astronomi ve astroloji tarihiyle ilgilidir. Würzburg Üniversitesi'nde Profesör olarak çalışmalarına devam eden ve Bavyera Bilimler Akademisi'nin üyesi olan Hasse, 2016 yılında Gottfried Wilhelm Leibniz Ödülü'ne layık görülmüştür.

MEHMET ZAHİT TİRYAKİ

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2005'te mezun oldu. Aynı üniversitede 2007'de "Mehmed Emin Üsküdârî'nin Şerhu Tehzîbî'l-Mantık isimli Eserinin Tahlili" başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2015'te "İbn Sina Felsefesinde Mütelaya/Müfekkire ve Vehim" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Ürdün Üniversitesi, Yale Üniversitesi ve Julius-Maximilians Würzburg Üniversitesi'nde araştırmalar yaptı. Hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Temel çalışma alanı klasik ve klasik sonrası dönem nefis teorileri ile çağdaş zihin felsefesidir.

Mechtild, Henriette ve Ferdinand'a

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	9
Teşekkürler	11
Türkçe Baskıya Önsöz	13
Çevirenin Önsözü	15
Önsöz	19
Terminoloji, İmla ve Transliterasyon Hakkında Not	29

BİRİNCİ KISIM

ARAPÇA GELENEKLERİN VARLIĞI

Birinci Bölüm:	Giriş	<i>Edisyonlar ve Müfredat</i>	33
İkinci Bölüm:	Biyo-Bibliyografya	<i>Eğitilmiş Bir İnsanın Kanonu</i>	63
Üçüncü Bölüm:	Filoloji	<i>Mütercimlerin Programları ve Teknikleri</i>	117

İKİNCİ KISIM

YUNANLAR ARAPLARA KARŞI

Dördüncü Bölüm:	Materia Medica	<i>Müşhiller Üzerine Hümanistler</i>	195
Beşinci Bölüm:	Felsefe	<i>İbn Rüşd'ün Taraftarları ve Düşmanları</i>	253
Altıncı Bölüm:	Astroloji	<i>Batlamyus Araplara Karşı</i>	343
Yedinci Bölüm:	Sonuç		397

Ek: Rönesans Dönemi Latince Edisyonlarda Arapça Yazan Müelliflerin Erişilebilirliği	421
---	-----

Kaynakça	519
Dizin	577

KISALTMALAR

- BEA** The Biographical Encyclopedia of Astronomers, ed. T. Hockey ve diğlerleri, 2 cilt, (New York, 2007).
- Cont. Eras.** Contemporaries of Erasmus, ed. P. G. Bietenholz, 3 cilt, (Toronto ve diğlerleri, 1985–1987).
- DBI** Dizionario biografico degli italiani (Rome, 1960–).
- DSB** Dictionary of Scientific Biography, ed. C. C. Gillespie ve diğlerleri, 18 cilt, (New York, 1970–1980).
- El2** The Encyclopaedia of Islam, new edition, 12 cilt, (Leiden, 1960–2004).
- EJud2** Encyclopaedia Judaica, Second Edition, 22 cilt, (Detroit, MI, 2007).
- Enc. Iran.** Encyclopaedia Iranica, ed. E. Yarshater (London, 1985–).
- Enc. Ren.** Encyclopedia of the Renaissance, 6 cilt, ed. P. F. Grendler (New York, 1999).
- Enc. Ren. Phil.** Encyclopedia of Renaissance Philosophy, ed. M. Sgarbi (Switzerland, 2022)
- Forcellini** Lexicon totius Latinitatis, ed. F. Corradini ve diğlerleri, 6 cilt, (Prato, 1858–1875).
- GW** Gesamtkatalog der Wiegendrucke (Leipzig, 1925–).
- IA** Index Aureliensis: catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum (Baden-Baden, 1965–).

Klebs A. C. Klebs, 'Incunabula scientifica et medica,' *Osiris* 5 (1938): 1–359 (yeniden basım Hildesheim, 1963).

LexMA *Lexikon des Mittelalters*, 11 cilt (Munich, 1980–1999).

MBW Pers. Melanchthons Briefwechsel. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe. Bände 11–14: Personen, ed. H. Scheible (Stuttgart-Bad Cannstatt, 2003–).

MPL. *Patrologiae cursus completus: Series latina*, ed. J.-P. Migne, 221 cilt. (Paris, 1844–1855).

NDB *Neue deutsche Biographie* (Berlin, 1953–).

ODNB *Oxford Dictionary of National Biography* (Oxford, 2004).

Rout. Enc. Philos. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, 10 cilt, ed. E. Craig (London, 1998).

SEP *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. E. N. Zalta, <http://plato.stanford.edu>.

ThLL *Thesaurus linguae Latinae* (Leipzig, 1900–).

Ueberweg I *Philosophie in der Islamischen Welt*, Band 1, 8.–10. Jahrhundert, herausgegeben von Ulrich Rudolph unter Mitarbeit von Renate Würsch (Zurich, 2012).

Verf.-Lex.2 *Die deutsche Literatur des Mittelalters: Verfasserlexikon*, İkinci edisyon, ed. K. Ruh ve B. Wachinger (Berlin, 1978–2008).

< > eklendi

[] silindi

(italik) açıklayıcı notlar

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap fikri 1990'ların ortalarında Warburg Enstitüsü'nde çalıştığım yıllarda ortaya çıktı. O zamandan beri Charles Burnett, bana sürekli tavsiyelerde bulundu, bunun için kendisine minnettarım. Ayrıca, aynı Würzburg koridorlarında birkaç yıl boyunca teşvik ve tavsiyelerle dolu bir meslektaş olan Andreas Speer'e de minnettarım. Başlangıcından bu yana bu çalışmayı pek çok açıdan teşvik eden Dimitri Gutas'a da özel teşekkürlerimi sunarım.

Bu kitabın daha az kapsamlı bir versiyonu 2004 yılında Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau Filoloji Fakültesi'ne Habilitationsschrift olarak sunulmuştu. Üç hakeme, Paul Gerhard Schmidt, Maarten Hoenen ve Charles Burnett'e minnettarım. Kitabın basıldığını göremeyecek kadar erken ölen Schmidt'in teşviklerini minnetle anıyorum. Yıllar boyunca tavsiyelerinden yararlandığım herkese teşekkür etmem mümkün değil: Göttingen, New Haven, Londra, Tübingen, Freiburg im Breisgau ve Würzburg'daki akademik duraklarımdaki pek çok dost ve meslektaşına ve araştırmamın önceki hâllerine karşılık veren, Yunanca, Arapça, İbranice, Latince, Orta Çağ ve Rönesans çalışmalarındaki pek çok dost ve meslektaşına, filozoflara, tarihçilere ve filologlara teşekkür ediyorum. Metnin çeşitli bölümlerini benimle tartışan Glenn Most's Leibniz Kreis üyelerine ve iki araştırma projesindeki iş arkadaşlarıma özel teşekkür borçluyum: Würzburg'daki Arapça ve Latince Sözlük projesine, özellikle Katrin Fischer'e ve Münih ve Würzburg'daki Ptolemaeus Arabus et Latinus projesine. Dizini hazırlarken Würzburg Felsefe Enstitüsü'nün öğrenci asistanlarından büyük yardım gördüm. Kitabın bölümlerini okuyan Markus Asper, Jon Bornholdt, David Cory, Therese Cory, Silvia Di Donato, Peter Godman, David Juste, Andreas Lerch, Jörn Müller, Darrel Rutkin ve Anna-Katharina Strohschneider'e minnettarım. Elbette tüm hatalar bana aittir.

Araştırmam, Tübingen Üniversitesi'ndeki Graduiertenkolleg Ars und Scientia im Mittelalter und der frühen Neuzeit'da doktora sonrası bursunu finanse eden Deutsche Forschungsgemeinschaft (1998-1999), Dr. Meyer-Struckmann-Stiftung (1999-2000) ve Lichtenberg profesörlük bursunun bir parçası olarak VolkswagenStiftung (2005-2010) tarafından desteklenmiştir. Bu desteğe minnettarım. Bana araştırma gündemimi disiplinler kısıtlamaların ötesinde tasarlama özgürlüğü veren VolkswagenStiftung'un desteği için özellikle minnettarım.

Hissettiğim en büyük minnettarlık ithafta ifade edilmiştir.

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Başarı ve Bastırılma: Rönesans'ta Arapça Bilimler ve Felsefe'nin Türkçe baskısına önsöz yazmak benim için bir onur. Meslektaşım ve çevirmen Mehmet Zahit Tiryaki'ye bu girişimi ve becerisi için çok teşekkür ederim.

Okuyucular kitabın son bölümünü açtıklarında, orta batı Avrupa'da da etkisi olan klasik İslam dünyasının el-Kindî, el-Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd, el-Gaz-zâlî, Hüneyn ibn İshak, Ebu Bekir er-Râzî, Maymonides, Sâbit b. Kurre, al-Bettânî veya İbnü'l-Heysem gibi ünlü bilginlerin bir listesinin yanı sıra matematik, optik, tıp, farmakoloji, astronomi, mantık, fizik, psikoloji ve metafizik gibi önemli bilimsel disiplinleri görecekle. Okuyucular ayrıca, bugün çoğumuzun bilimsel olarak kabul etmediği astroloji, simya, büyü ve kehanet gibi disiplinlerle de karşılaşacaklar. Bu isimlerin çoğu Müslüman, Hristiyan ve Yahudi, bazıları ise Zerdüş'tür (örneğin Ali b. Abbas el-Mecûsî). Bu durum, 20. yüzyıldan önceki dünyanın, İslam toplumunun çok etnik ve çok dinli olduğunu hatırlatmaktadır. Kitap aynı zamanda geçmişteki İslam toplumuna yönelik de bir takdirdir.

Bu takdir, kitabın kahramanları olan Avrupa Rönesansının sayısız Hristiyan, Yahudi ve Müslüman entelektüellerine de uzanmaktadır. Latin Orta Çağ ve onun Arapça kaynakları hakkında, özellikle de Latin Batı'da İbn Sînâ'nın nefis felsefesi üzerine yaptığım daha önceki araştırmalarımın, Arapça yazar müelliflerin Orta Çağ Latin Avrupa'sında büyük bir etkiye sahip olduklarını biliyordum. Bu başarı, Arapçadan Latinceye çeviri yapan mütercimler ve onların Latin okuyucularının Arapça yazar meslektaşlarıyla çok benzer bir dünya görüşüne sahip olmaları sayesinde mümkün olmuştu. Onlar, benzer mantık biçimleri, benzer fizik ve astronomi ilkeleri ve benzer tıp teorileriyle eğitim almışlardı. Onlar için, kendilerinin Batı Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa'da eski Roma imparatorluğundan oluşan aynı dünyaya ait oldukları açıktı.

Dikkatimi 15. ve 16. yüzyıllara çevirdiğimde, okul yıllarımdan beri hayranlık duymayı öğrenmiş olduğum Latin ve Yunan kültürünün Rönesans kahramanlarının, diğer kahramanlarım olan Arapça yazar büyük filozof ve bilginlere birçok durumda şiddetle karşı çıktıklarını fark ettim. Bu, benim için rahatsız edici bir sorun ve Başarı ve Bastırılma'yı yazmam için motive edici bir itici güç oldu. Kitap, insanların programatik metinlerde söyledikleriyle bilimsel çalışmalarında yaptıkları arasındaki farkı analiz etmenin değerini ortaya koymaktadır. Arapça ya-

zan müellifler lehine ve aleyhine yapılan polemikler bilimsel ve felsefi tartışmaları etkilemiş midir? Ya da başka bir deyişle, bilimsel olmayan motifler (dini, hümanist veya skolastik) bilimsel çözümleri etkilemiş midir? Evet, bunlar bazen etkili olur ve bunun avantajları ve dezavantajları vardır. İdeoloji, kültürel klişelere ve iyi bilimin bastırılmasına yol açar, ancak entelektüel ve kültürel değişimin durmak bilmeyen motoru olarak tarafgirlik de bilimde önemli bir faktördür.

Bu kitapta en sevdiğim kahramanlar, Arapça bilimler hakkındaki hararetli tartışmaların ortasında etkileyici entelektüel pozisyonlar alan Rönesans bilginleridir — örneğin Jacob Mantino, ve onun İbraniceden Latinceye yaptığı zarif ve kesin çevirileri, Arapça bilimsel gelenekleri hümanist okuyucuların beklentilerine başarıyla uyarlamıştır; ya da Arapça farmakoloji kaynakları hakkında yorum yapmanın yanlış bir şey olmadığını düşünen sert bir hümanist hekim olan Giovanni Manardo; ya da Ortodoks baskısından mustarip olan, ancak kendini İbn Rüşd'ün eserlerinin şarihi olarak şekillendirerek bir çıkış yolu bulan İbn Rüşdcü filozof Agostino Nifo.

Bu anlamda kitap İslam dünyasının bilimsel mirasının Latin Batı'daki uzun süreli etkisini anlatmaktadır. Böylesine hassas bir konu, soğukkanlı bir tarihsel yaklaşım gerektirir. Arapça etkisini tarihi çarpıtacak şekilde küçümsememeli veya abartmamalıyız. Latin Batı'nın bilimsel düşünceyi ilk olarak Arapça kaynaklardan öğrendiği doğru değildir. Arapça etkisinin sadece yüzeysel olduğu ve Avrupa kültürünün sözde "özüne" ait olmadığı da doğru değildir. Geçmişe dair bu tür ideolojik açıklamalara yanıtın ancak kaynakların dikkatli bir tarihsel ve filolojik incelemesinden gelebileceğine inanıyorum. Arapça bilimlerle felsefesinin etkisinin öyküleri bu tür bilimsel çalışmaların temelinde yazılabilir. Bu öyküler büyük başarıların yanı sıra zaman zaman direniş, kültürel klişeler ve bastırılmanın da öyküleridir.

Dag Nikolaus Hasse
Mayıs 2025

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Bu çeviri, Arapça olarak yazılıp üretilen felsefe, tıp, farmakoloji, botanik, astroloji ve astronomi gibi bilimsel disiplinlerin Orta Çağ Latin dünyasında ve Rönesansta alımlanması üzerine çalışan Prof. Dr. Dag Nikolaus Hasse'nin Türkçeye çevrilen ikinci eseri olarak elinize ulaşmış bulunuyor. Hasse'nin zengin bir malzeme üzerinden yaptığı detaylı analizler, bilim tarihçisi olmayan ve bu kitaptaki çoğu disiplini doğrudan çalışmayan okuyucular için fazlasıyla ayrıntılı gözükebilir. Fakat bu disiplinlerin bir zamanlar felsefe çatısı altında toplanmış olması, felsefe tarihiyle ve felsefi problemlerle ilgilenen herkesi eserde incelenen bilimsel disiplinlerin Rönesanstaki serüveniyle de bir şekilde ilgili kılıyor. Dolaısıyla okuyucuların incelenen disiplinler hakkında Arapça yazılan literatürün Rönesans'ta alımlanmasıyla ilgili son derece zengin ve zevkli bir malzemeyle karşılaşmaları mümkün görünüyor.

Rönesans bilginlerinin kendilerinden önceki Arapça literatürle ilişkisi erken ve geç dönem İslam felsefesi ve düşüncesi üzerine çalışanlar için de ilginç çağrışımlar ihtiva ediyor. Onların, ortaya çıktıkları dönemdeki canlılığını ve dinamizmini büyük oranda yitirmiş ve özellikle bu kitapta incelenen alanlardaki bilimsel gelişmelerin de etkisiyle artık bir miktar tarihsel ve arkaik kalmış bir mirasa son bir gayretle ve bazen isteksizce de olsa son bir kez daha ruh üfleme gayretleri görmezden gelinemeyecek kadar dikkat çekici bir nitelik gösteriyor. Rönesans bilginleri sanki ufukta uzaklaşıp gitmekte olan eski bir dünyanın kültürel kalıntılarına ve temsil gücü yüksek filozoflarına, bilginlerine ve metinlerine son bir kez bakıyor gibiydiler. Bu bakış büyük oranda bugün İslam felsefesi ve düşüncesi çalışan birinin bakışına da benziyor. Böyle bir bağlamda bir taraftan klasik filozofların ve bilginlerin kendi koşullarında ortaya koydukları felsefi ve bilimsel eserlere kimi zaman bilinçli kimi zaman bilinçsiz bir takdirle ve imrenerek bakılır. Fakat öte yandan oluşmakta olan yeni dünyayı ve hayatı açıklamakta yetersiz kaldığının farkındalığıyla o eserlerin nasıl anlaşılabileceğini bilmemenin verdiği bir tereddüt geçmiş dönemlere bakışa eşlik eder. Bir şeylerin değiştiği hissedilmeye başlanmıştır, yeni bir hayat, yeni bir dünya ve yürünmeyi bekleyen yeni bir yol vardır fakat zaman zaman şu ya da bu sebeple bir şekilde dönüp arkada bırakılanlara istemsizce bakılır. Kültürlerin uzun soluklu tarihlerinin insana düşündürdüğü ve belki de hayatın garip cilvelerinden biri de aslında burada işaret edilen çift yönlü bakışın bir bakıma insanın da hikâyesi olması-

dır. Geçmiş hem şimdiki bizi ortaya çıkardığı için sanki hep ensemizde gibidir hem de artık önümüzdeki yeni yolu yürüyüp gitmemiz gerekirken zaman zaman bizi hala olanca gücüyle kendine dönüp bakmaya zorlayan ve çekiştirip duran bir şey gibidir. Belki de yapılması gereken hem geçmişe hakkını teslim etmek hem de sizi önünüzdeki yeni yolu yürümekten alıkoyduğu yerlerde incitmeden onu bir kenara bırakabilmektir. Tabii ki terk etmelerin içerdiği muhtemel hayal kırıklıkları ve acıların eşliğinde... Şimdilerde de sanki eskiyle yeni arasında bugün ifade ve telaffuz edilmeyen fakat belki iki yüz yıl ya da üç yüz yıl sonra adı konacak olan dinamik bir etkileşim, aktarım, alımlama ve çeviri hareketinin içinde yaşıyor gibiyiz. Böyle bir etkileşim ve kavşak noktasında tıpkı Rönesans dönemi düşünürleri gibi kendi kültürümüze yönelik en sahiplenici düşünceleri ve idealleri dile getirdiğiniz bir bağlamda bile tıkanmalarla karşılaşabiliyoruz. Bu bazen aradan geçen süre içinde ortaya çıkan felsefi ve bilimsel birikimin doğal olarak kendini dayatmasından ve artık bugünkü şartlar itibarıyla aradaki bin yıl hiç yaşanmamış gibi yapamayacak oluşumuzdan kaynaklanır. Hasse'nin Rönesans dönemi bilginleri için anlattığı gibi bir anlığına ideolojik ya da felsefi ve bilimsel olan ya da olmayan motivasyonlarla bu gerçeği dikkatimizden kaçırdığımız zamanlarda bile mevcut durum bize kendini sürekli hatırlatır. Zamanımızın bilgisine karşı çıkmamız bazen bizi gülünç durumlara sokabilir bazen de karşı çıkarken bile dönüşürüz. Rönesans dönemi bilginleri kültürler arası aktarıma ve etkileşime dair kaçınılmaz olan bu gerilim ve ikileme hoş bir örnek sunuyorlar.

Çevirideki terminoloji hakkında da birkaç noktaya işaret etmek gerekiyor. Dag Nikolaus Hasse bu eserinde Arapça yazılan felsefe, tıp, astroloji, farmakoloji, botanik gibi disiplinlerin Rönesans dönemindeki serüvenini bir açıdan *başarı* olarak görürken diğer yandan Rönesansın hümanist düşünürlerinin söz konusu disiplinler hakkında Arapça yazılmış literatüre zaman zaman kendi yüksek hümanist ideallerine ve değerlerine son derece uzak ve hatta yer yer barbar olarak nitelendikleri bir kültürün ürünleri olarak baktıklarına ve bunları *baskıladıklarına* ya da *bastırdıklarına* vurgu yapıyor. Hasse'nin Arapça bilimler ve felsefenin başarısı olarak nitelendirdiği durum bir taraftan Rönesansın hümanist düşünürlerinin Arapça literatürü benimseyerek söz konusu disiplinlerin geliştirilmesi ve yetkinleştirilmesi için kullanmalarını ve kimi zaman ideolojik tutumlarla kaçmaya çalışsalar da bu literatüre bigane kalamadıklarını ima ediyor. Aynı şekilde baskılama ya da bastırılma derken nihai noktada ortaya çıkan durum da Rönesansın hümanist düşünürlerinin Arapça literatürü zaman zaman eğitim-öğretim sürecinden ve müfredatından çıkarmak ve tasfiye etmek şeklinde tezahür etmiştir.

Hasse'nin *Arabic* terimiyle bir dil olarak Arapçayı kastettiğine ilişkin vurgusu ise İslam felsefesi, İslam bilimi, İslami bilimler, Müslüman filozoflar ya da bilginler gibi kullanımları güçleştiren bir yön taşıyor. Bu sebeple bunlar yerine Arapça

bilim ve felsefe ya da Arapça yazan müellifler, bilginler, astrologlar, tıpçılar ve filozoflar gibi kullanımları tercih ettim.

Çeviride Latince terimleri, ifadeleri ve alıntıları büyük oranda olduğu haliyle bıraktım. Metnin okuyucuları için bu durum bir parça güçlük oluşturabilir. Fakat Hasse'nin İslam dünyasında Arapça olarak üretilen felsefe, tıp, farmakoloji, botanik, astroloji ve astronominin Rönesans dönemindeki çeviri ve alımlanma faaliyetlerine konu olmasıyla ilgili olarak özellikle filolojik analizler yaptığı ve Rönesanstaki çeviri faaliyetini yürüten çevirmenlerin ve bilginlerin çalışmalarını karşılaştırdığı ve dönüşümlere işaret ettiği yerlerde Latince ifade edilen her şeyi tercüme etmenin Hasse'nin vurgulamak istediği detaylara engel olacağı düşüncesi kitabın editörlerini ve beni böyle bir düşünceye itti. Bunu da bu metni okuyacak okuyucuların bir şekilde alanın uzmanları olan, alana özel olarak merak duyan kişiler ve araştırmacılar olacağı düşüncesiyle rasyonelleştirdim. Dolayısıyla bağlama göre bir tutum benimsemek zorunda kaldım. Özellikle Hasse'nin, Rönesans çevirmenleri ve bilginleri arasında Arapça terimlerin Latince nasıl karşılanacağı ile ilgili olarak ortaya çıkan farklılıklara vurgu yaptığı yerlerde hem Rönesans çevirmenlerinin ve bilginlerinin hem de Hasse'nin vurguları kaybolmasın diye Latince terimleri olduğu haliyle ve italik olarak bıraktım. Bu durumlarda Latince her bir terimi Türkçeye çevirmek bu türden vurguların kaybolmasına neden olacaktı. Hasse'nin Latince pasajları alıntılacağı yerlerde ise Latince metnin çevirisine yer vermekle birlikte Latince metni de Türkçe çeviride muhafaza etmeyi uygun buldum.

Eser adlarının çevirisinde de zaman zaman farklı tercihler yaptım. Filozofların ve bilginlerin eserlerini büyük oranda orijinal Arapça başlıklarıyla çevirdim. Fakat metnin Latin dünyada ya da Rönesansta tedavülde olan adını da büsbütün görmezden gelmedim. Söz gelimi İbn Sina'nın *el-Kânun fi't-tıbb*'ı için genel olarak *Kânun* demeyi tercih etsem de Hasse'nin tam da metnin Rönesans bilginlerinin ve okuyucusunun dilindeki kullanımına vurgu yaptığı yerlerde *Canon mediciane* diye bırakmayı uygun buldum.

Bu çeviri bugün olabilecek en güzel haliyle elinizdeyse bazı dostların katkısıyla oldu. Bu vesileyle Kadir Filiz, Ahmet Göksu ve Halit Çelikyön'e ve Vakıfbank yayınlarına teşekkür ediyorum. Ayrıca süreç içinde zaman zaman yardımlarına başvurduğum İhsan Berk Özcangiller ve Mehmet Arıkan'a da ayrıca minnettarım.

Mehmet Zahit Tiryaki

Temmuz 2025